

"מרגע שקמנו והלכנו, התקלקלו היחסים והתחילה התקדמות": הגירה כהזדמנות להתפתחות*

יוליה מירסקי

הגירה טומנת בחובה סכנות והזדמנויות פסיכולוגיות כאחת. בניגוד להתמקדות השכיחה בסכנות ההגירה, המאמר מדגים באמצעות סיפורה של מהגרת כיצד הגירה עשויה להפוך להזדמנות ולהתפתחות. בתחילה הסיפור מובא כלשונו, ואחר כך הוא מנותח לאור מודל הרואה בהגירה תהליך של פרידה-אינדיבידואציה. הסיפור ממחיש כיצד ההגירה מאפשרת להעתיק את ההתמודדות עם הקונפליקט תלות-עצמאות ליחסים עם אובייקטים של העברה (טרנספריאליים) ולפתור במסגרת יחסים אלו מוקדי קונפליקט בלתי פתורים מן העבר. ההבנה של היחסים הטיפוליים עם מהגרים ושל יחסי העברה עמם לאור תהליכים אוניברסליים אלו עשויה לסייע לעבודה הטיפולית עמם.

מבוא

הגירה, כמו כל שינוי גדול בחיים, טומנת בחובה סכנות והזדמנויות פסיכולוגיות כאחת. מקובל להדגיש את סכנותיה של ההגירה ולראות בה אירוע חיים לוחץ העלול להוביל לקשיים פסיכולוגיים, אישיים ומשפחתיים (Hovey, 2000; Slonim-Nevo & Sharaga, 2000; Slutzki, 1998; Zilber & Lerner, 1996). ואולם המאמר מתמקד בהיבט אחר של הגירה – ההזדמנויות שהיא טומנת בחובה (Ahearn, 2000) – ומדגים באמצעות סיפור של אישה צעירה כיצד ההגירה עשויה להפוך להזדמנות להשלמת ההתפתחות האישית. ניתוח הסיפור מבוסס על מודל הרואה בהגירה תהליך של פרידה-אינדיבידואציה (מירסקי וקאושינסקי, 1989; Akhtar, 1994; Mirsky, 1990).

* ברצוני להודות לצפנת גולומב שראיינה את טנייה ותמללה את הריאיון עמה.

המודלים השונים להמשגת התהליכים הפסיכולוגיים המתרחשים בעת הגירה נשענים על מגוון גישות תאורטיות, החל בפסיכולוגיה חברתית וכלה בפסיכואנליזה. המודלים החברתיים עוסקים בתהליכים המתרחשים בהגירה במישור הפנים-אישי המושפע מהסביבה החברתית-תרבותית – עמדות, ערכים, זהות תרבותית-חברתית, תפקידים חברתיים, נורמות התנהגות ומעורבות חברתית. הבולט במודלים החברתיים הוא מודל ה"תרבות" (אקולטורציה) של ברי (ברי, 2003; Berry, 1992), המתווה מסלולים שונים של הסתגלות על פי מידת הזיקה של המהגר אל תרבות המוצא מצד אחד, ואל התרבות החדשה מצד אחר.

מודלים שונים של הגירה, והמודל של ברי בכללם, מתמקדים באבדנים שהם תוצאה בלתי נמנעת של עזיבת ארץ המוצא אבדן של מעמד חברתי, אבדן של זהות, אבדן של ערכים. על כן, אין פלא שמודלים תאורטיים רבים להמשגת ההגירה עורכים הקבלה בינה לבין תהליך של אבל ושכול. מודלים אלו רואים בהסתגלות הפסיכולוגית בהגירה תהליך ששלביו דומים לשלבים המאפיינים את תהליך האבל החל בהכחשה, דרך ההכרה באבדן וכעס, וכלה בהשלמה (Parkes, 1979; Slutzki, 1998; Tousignant, 1992). כל המודלים של אבל מבוססים, אם במפורש ואם במובלע, על המשגתו של פרויד לאבל (Freud, 1917), ומשותף להם הרעיון כי עיבוד פנים-נפשי, בלתי מודע בחלקו, של האבל הוא תנאי להסתגלות חיצונית מחודשת.

הפסיכואנליזה עמדה על תהליכים פסיכולוגיים בהגירה באיחור, אולי משום שחווית ההגירה הייתה קרובה לרבים מחבריה של אסכולה זו. אולם בעשור האחרון גם באסכולה זו העניין בהגירה הולך ומתפתח, ומודלים תאורטיים להבנתה מוצעים מתוך נקודות המבט השונות שבחשיבה הפסיכואנליטית. אחד המודלים הראשונים שהוצע בשנות השבעים נשען בעיקר על פסיכולוגיית האני וטען כי ההגירה מעמידה במבחן את כלל תפקודי האני, מלווה באבל ומאיימת על שלמותה של הזהות ועל המשכיותה (Garza-Guerrero, 1974). מודלים שהוצעו מאוחר יותר התמקדו באבדן הכרוך בהגירה (Grinberg & Grinberg, 1999; Pollock, 1989; Stein, 1985) והמשיגו את תהליכי ההתמודדות עם האבדן לפי תאוריות שונות. בעשור האחרון המודלים מבוססים על גישות שונות בתחום יחסי האובייקט, קרי יחסים עם דמויות משמעותיות (Akhtar, 1999; Antokoletz, 1993; Volkan, 1999; Wada, 1998). ההנחה העומדת ביסוד כל המודלים הפסיכואנליטיים היא כי ההגירה מעוררת ומחיה תהליכים פסיכולוגיים מוקדמים, ומידת תקינותם של תהליכים אלו משפיעה על תוצאותיה. פרידות ואבדנים שלא עוברו, קשיים באינטגרציה של האני ושל הזהות וקונפליקטים בלתי פתורים ביחסים המוקדמים, כל אלו עלולים להקשות על ההתמודדות עם

הגירה. ואולם, אף שבאופן מסורתי הפסיכואנליזה מתמקדת בעיקר בפסיכופתולוגיה, כבר בתחילת שנות השבעים זיהו פסיכואנליטיקאים אחדים בהגירה הזדמנות להתפתחות (Paris, 1978; Pollock, 1989).

המאמר מביא את סיפורה של טניה ומנתח אותו. ניתוח הסיפור מבוסס על מודל הרואה בהגירה תהליך של פרידה-אינדיבידואציה (מירסקי וקאושינסקי, 1989; Akhtar, 1994; Mirsky, 1990), בהמשך למודל של מהלר (Mahler, Pine, & Bergman, 1975) על תהליך הפרידה-אינדיבידואציה בילדות, ולהמשגה של בלוס (Blos, 1962) על תהליך הפרידה-אינדיבידואציה השני בגיל ההתבגרות. לפי מודל זה, קונפליקטים בלתי פתורים בין צורכי התלות והעצמאות יכולים להתעורר מחדש בעת ההגירה, וההגירה עשויה לשמש הזדמנות שלישית לפתרונם. המודל מתואר בקצרה בהמשך (לפירוט ראו מירסקי וקאושינסקי, 1989).

ההחלטה לעזוב את ארץ המוצא ולהגר היא בבחינת פתרון ביניים לקונפליקט תלות-עצמאות. כוחות השינוי, ההתפתחות והעצמאות גוברים באופן זמני על הכוחות הרגרסיביים, והאידיאליזציה של ארץ היעד ושל מה שצפוי למהגר בעתיד עוזרת להכריע את הכף. ואולם לאחר שההגירה מתרחשת, ההכרה הכואבת בכל מה שאבד, הניתוק מן הסביבה המוכרת, הזרות וחוסר האונים בסביבה החדשה תופסים את מקומה של האידיאליזציה, ואז עולים מחדש ומתגברים הכוחות הרגרסיביים – כאב על מה שאבד, געגועים לארץ המוצא, לאנשים שנשארו שם ולזהות הקודמת. עקב כך המהגר נקרע בין התקשרויות ישנות למולדתו לבין התקשרויות חדשות לארץ החדשה, ובין הייצוגים העצמיים הישנים לייצוגים העצמיים החדשים. בעקבות משא ומתן פנימי ובין-אישי ממורך וכואב הקונפליקט עשוי להגיע לכדי פתרון ולאפשר את המשך ההתפתחות ואת האינטגרציה של ההתקשרויות הישנות והחדשות, של הייצוגים הפנימיים הישנים והחדשים.

ההגירה מזמנת הזדמנות להתפתחות המתבטאת בעיקר באפשרות להעתיק את ההתמודדות עם הקונפליקט לאובייקטים "נוחים" יותר מאלה המקוריים, ההורים. למהגרים המשאירים את הוריהם בארץ המוצא, ההגירה היא בבחינת לגיטימציה להתרחקות פיזית הממתנת את מאבק האוטונומיה עמם ואת הקונפליקט הפנימי הקשור למאבק זה (Blos, 1962). ואולם, ההתרחקות הפיזית איננה פותרת את הקונפליקט, ומאבק האוטונומיה אינו מסתיים אלא מועתק לאובייקטים חליפיים. ארץ המוצא וארץ היעד הופכות לאובייקטים של העברה (טרנספריאליים) ואליהן מופנים לחלופין צורכי התלות והעצמאות: התקוות, האכזבות, הגעגועים והכעסים. הייצוגים הפנימיים של שתי הארצות עוברים עיבוד פנימי החל באידיאליזציה ודה-ולואציה וכלה ביכולת להכיל ייצוג פנימי מציאותי ואינטגרטיבי של שתי הארצות.

יתרה מזאת, ההגירה יוצרת תלות מציאותית באובייקטים חיצוניים. חוסר ההתמצאות וחוסר האונים של מהגרים בסביבה החדשה והזרה מעודדים אותם לפתח

תלות מציאותית בנציגיה של סביבה זו, כגון סוכני קליטה שונים, בני משפחה, ממונים ועוד. אל אובייקטים אלו מועברים צורכי התלות, ועמם עשויים להתנהל גם מאבקי העצמאות. העיבוד הפנימי של הקונפליקט בזיקה לארץ מוצא ולארץ החדשה וביחסים עם נציגיה של החברה החדשה מוכלל עם הזמן לייצוגים הפנימיים של האובייקטים המקוריים וליחסים עמם (Gottesfeld & Mirsky 1991; Mirsky, 1990). הדברים אמורים גם בייצוגים של העצמי. דילמות המלוות את תהליך גיבוש הזהות הבוגרת והעצמאית בהגירה עשויות להתנקז להתמודדות עם שאלות של זהות לאומית ושייכות תרבותית, שהן דילמות מצומצמות יותר הניתנות להכלה. תהליך האינטגרציה של ייצוגים עצמיים ישנים עם ייצוגים עצמיים חדשים, המתרחש בעת הגירה, מזרז ומעודד את תהליכי הגיבוש של כלל הזהות הבוגרת.

התהליכים שתוארו יומחשו באמצעות סיפורה של מהגרת צעירה, טניה. זהו סיפור הגירה נורמטיבי, שאינו לקוח מן ההקשר הקליני. אף שהמספרת התמודדה עם קשיים לא מבוטלים, היא לא פנתה לעזרה פסיכולוגית. ובכל זאת, יש לסיפור ערך רב לכל העוסקים בעבודה עם מהגרים בכלל, ולעוסקים באבחון ובפסיכותרפיה בפרט, כיוון שהוא חושף תהליכים פסיכולוגיים תקינים האופייניים להגירה. חשוב להבחין בין תהליכים אלו לבין מאפיינים אישיים ונסיבתיים (טראומות חיצוניות, חולשה אישיותית או פסיכופתולוגיה), אשר במקרים מסוימים הופכים את ההגירה לחוויה קשה מנשוא או מפרקת.

פסיכופתולוגיה מוכרת למי שעוסקים בטיפול, ואילו תהליכים נורמטיביים האופייניים להגירה עשויים להיות מוכרים פחות. אולם חשוב להכירם כדי להעריך את המטופלים המהגרים בהקשר של הגירה ולהבדיל בין תהליכים ותופעות אוניברסליים בהגירה לבין תהליכים ותופעות הייחודיים למטופלים.

שיטת המחקר

טניה רואיינה במסגרת פרויקט האוסף סיפורים של מהגרים ומפעיל שיטות של מחקר איכותני, נרטיבי. הרעיון המרכזי העומד ביסוד מחקר נרטיבי הוא שאנשים מבנים את חוויותיהם לתוך סיפורים המאפשרים להם לתת משמעות לחוויות ולחלוק אותם עם הסביבה. לכן, סיפורים שמרואיינים מספרים הם נתוני המחקר הנרטיבי הפותחים פתח להבין מגוון של חוויות (Connelly & Clandinin, 1990; Josselson, 1995;). שיטות נרטיביות כוללות מחקר אוטוביוגרפי, סיפורי חיים, סיפורים אישיים, חקר מקרה, מחקרים אתנוגרפיים וכיוצא באלה (Lieblich, 1993; Schwandt, 1997). בשני העשורים (Lieblich, 1998; McAdams, Josselson, & Lieblich, 2001).

האחרונים המחקר הנרטיבי זוכה למקום הולך וגדל בפסיכולוגיה ובמקצועות הטיפול האחרים (McAdams, 1993); כיום אנשי מקצוע רבים רואים בחקירה של סיפורים אישיים שיטה פורה יותר להבנת עושר החוויות ותהליכי התפתחות בבגרות מאשר ניסויים ושאלונים. גישות נרטיביות יושמו בעולם גם בהקשר של הגירה (Ahearn, 2000), אך בישראל נעשו רק מחקרים נרטיביים אחדים על החוויה הפסיכולוגית של מהגרים (Lieblich, 1993; Mirsky & Prawer, 1999).

במסגרת הפרויקט רואיינו כמה עשרות מהגרים בגילים שונים שהגיעו לארץ מארצות שונות ובתקופות שונות. המרואיינים אותרו בקהילה, ונבחרו אלה הזוכרים את חוויות ההגירה שלהם ומוכנים לספר את סיפורם. ההשתתפות במחקר הייתה מותנית בהסכמה מדעת של המרואיינים, והם שבחרו את מועד הריאיון ואת מקומו. הראיונות היו ראיונות עומק בלתי מובנים (Burgess, 1991; Rubin & Rubin, 1995) ונפתחו בשאלה: "ספרי לי בבקשה את סיפור ההגירה/עלייה שלך". הראיונות הוקלטו ותומללו לצורך ניתוח. במחקר הופעלה שיטת ניתוח הוליסטית (Lieblich, 1998). לפי שיטה זו בתחילה קוראים את כל הריאיון כיחידה שלמה ומסמנים מרכיבים משמעותיים, ומהם מפיקים אחר כך קטגוריות משמעותיות. הניתוח נעשה על קטעים מהנרטיב המובאים במלואם (Riessman, 1993). המישור הפרשני של הניתוח נשען על המודל התאורטי של הגירה כתהליך פרידה-אינדיבידואציה. מודל זה סיפק את "המושגים המסייעים להבין את המתרחש בתמונות המתועדות בנתונים" (Hammersley & Atkinson, 1995, p. 20), כלומר להשיג את המטרה של ניתוח נתונים איכותניים.

במאמר זה מוצג סיפור אחד מני רבים שנאספו מודל של חקר מקרה, אחת מהשיטות המקובלות במחקר איכותני (McAdams & West, 1997; Stake, 1995). סיפורה של טניה נבחר כיון שזהו סיפור "טיפוסי" הכולל מוטיבים המופיעים בסיפורים רבים של מהגרים. בתחילה יוצגו הממצאים מ"דרגה ראשונה" – הסיפור הגלוי במילים של טניה, ולאחריו יוצג ניתוח "מדרגה שנייה" של התוכן הסמוי של סיפורה, המביט על הדברים בפרספקטיבה תאורטית רחבה יותר (Gioia & Chittipeddi, 1991).

ממצאים

הסיפור הגלוי

טניה היא אישה צעירה בשנות העשרים לחייה, גבוהה ורזה מאוד, נאה למראה ומשדרת סגירות וביישנות. היא הגיעה לארץ מברית המועצות לשעבר בתחילת שנות

התשעים עם בעלה וכתה הבכורה. בארץ נולדה בתה הקטנה. בעת הריאיון היא שהתה בארץ כשש שנים. טניה נענתה בשמחה לבקשה לספר את סיפור עלייתה. הריאיון התקיים בביתה, היא דיברה בשטף במשך כשעה וחצי ולא נזקקה לעידוד או להכוונה. עיקרי דבריה מובאים כאן כלשונם.

הכול התחיל כשהתחתנתי. זה היה רעיון שלו, לא שלי. האח הגדול שלו היה פה, בארץ מאז 1980 או 1981. העיר שלנו היא עיר קטנה וכולם ידעו, אבל המשפחה עצמה שמרה בסוד. אני ידעתי ולא שאלתי עד שבעלי לא אמר לי. אימא של בעלי פחדה. אני לא יודעת ממה היא פחדה באמת, כי זה לא היה מקרה נדיר, היא ביקשה מהבן שעלה לארץ שהוא לא ישלח מכתבים ישר אליה, אלא לקרובי משפחה, והם היו מעבירים אותם אליה. כנראה, שהוא נעלב שאימא שלו ככה חושבת, ופשוט הפסיק לשלוח לה מכתבים. היה שולח לה כרטיס ברכה או מכתב אחד בראש השנה, וזהו. הם חיפשו כתב סודי בכרטיס הברכה, חשבו שאולי הוא כותב בכתב סודי. אבל הוא פשוט נעלב.

פתאום יום אחד הוא שלח מכתב, וכולם כל כך שמחו. בעלי בא אלי בשמחה ואמר לי "אני חייב לספר לך משהו: אח שלי בישראל!" אמרתי "אני יודעת שהוא בישראל, זה לא סוד גדול". או הוא אמר שהאח הזמין את אימא ואת אבא ואמר "הגיע הזמן שתעלו. אני כבר במעמד טוב ועכשיו הגיע הזמן שתעלו ואני אקבל אתכם". בעלי נדלק מזה. אני אמרתי לו: "הוא רק הזמין את אבא ואימא, תחכה, תחכה עוד קצת". אבל בעלי אמר "לא. אין מה לחכות, אני אוהב אותך, זה אח שלי. גדלתי על הידיים שלו ויש לנו הרבה משותף כי הוא טיפל בי מהגן, היה מקבל אותי מבית הספר ואימא ואבא היו כל הזמן בעבודה. אני נורא אוהב אותו והוא אותי". ככה זה התחיל.

אמרתי לו: "אין לי כוח לזה, אין לי כוח. אני יכולה לעלות למטוס ואני יכולה לטוס לכל מקום, אבל הקושי עם הביורוקרטיה זה בשבילי יותר גרוע ממוות. את החלק של כל הניירת אתה תעשה". והוא התחיל לעשות את הכול, את כל העבודה השחורה. אני הייתי צריכה רק לסדר עניינים בעבודה שלי ולגלות להם שאני עולה. זה היה מכה גדולה בעבודה שלי, כולם קיבלו את זה מאוד קשה.... גם לי היה מאוד קשה. מצד אחד הרגשתי שלא טוב לי שם ואין עתיד לילדים. עם שם משפחה כמו שלי, שכולם יודעים שזה שם משפחה של יהודים, שם משפחה שכאלו פוגע באוזניים. מצד שני אני כל כך קשורה לאדמה, לא לסביבה, לאדמה. היה מאוד קשה לעזוב.... אני לא רציתי. המוח שלי ראה שאין מה להפסיד, ונפש שלי התנגדה.

לקח בערך שנה מהרגע שבעלי החליט. הייתי אז בת 22, והייתה לנו ילדה אחת בת 3. העזיבה שלי פגעה במשפחה שלי. סבתא שלי הייתה חולה מאוד ואימא שלי לא יכלה לעזוב אותה, ובגלל זה היה מאוד קשה במשפחה. אבל, אימא שלי התנהגה בגבורה, כמוני. כל הכבוד לה, כי אני ילדה יחידה שלה, ואנחנו מאוד קשורות, כי אבא שלנו עזב אותנו. כשהייתי בת 5-6 הוא נסע לטיביר כדי להרוויח כסף ולהחזיר חובות. אחרי שנתיים הוא סידר את החובות, אבל לא חזר. נשארנו לבד, אני ואימא וסבתא.

אני חששתי מהעלייה. הייתי אז בהיריון. הקרובים, ששמעו שאנחנו עוזבים אמרו: "איך אתם עושים דבר כזה?" וזה השפיע עלי. מצד שני, בעלי גם השפיע עלי. הוא היה מאוד קיצוני. הרגשתי לחץ מכל צד, והרגשתי נורא בגלל שאני עוזבת. כשעליתי לרכבת בדרך לגבול, כל הזמן אמרתי בשקט בלב "למה אני עולה? למה אני עולה?" עד הגבול, הגבול עם פולין וגם אחרי הגבול. כשהגענו למלון נרגעתי קצת. אבל, רק מבחוץ, בלב זה לקח כמעט שנה עד שזה נרגע. הגענו לפולין, ושם במלון היו אנשים של הסוכנות. זה היה נחמד כמו במלון: כיבדו אותנו והיה בזה כף, לילדה היה ממש כף וגם לי. אחר כך לקחו אותנו למטוס, וזו הייתה חוויה שלא נשכח לעולם. נסענו באוטובוס, מלא אנשים חדשים וכל אחד מתנהג אחרת. אני כאילו הסתכלתי מהצד על כל הבלגן הזה. האנשים כאילו ניסו לתפוס כל ה"משאלות" שלהם — לתפוס את המקום הכי טוב, גם באוטובוס גם בחיים. אנשים דיברו "אני אסתדר שם צ'יק צ'ק", בעלי שם נאם: "מה אתם מבינים", ככה הוא אמר, "בארץ ישראל, שם מחכים לחיילים שיכולים להחזיק נשק, M16". ואני חשבתי על מה האנשים האלה מדברים? אנחנו מגיעים למקום חדש, ואני בטוחה שאף אחד לא מחכה לנו שם. מה שיהיה יהיה, אנחנו צריכים להילחם על החיים שלנו. באים למדינה זרה, ואף אחד לא חייב לנו בעצם, לא מחכה לנו שם אף אחד, ואני צריכה להשתדל להישאר על הרמה שלי.

חיכינו הרבה זמן לאוטובוס, והייתי צריכה לשבת על הרצפה. פה, בארץ, גיליתי שאני יכולה לשבת על הרצפה חופשי. שם לא, אי אפשר לשבת על הרצפה. הרבה זמן חיכנו, חשבתי שאני אתעלף. ומה שמעניין, אני לא זוכרת מה שעשתה הילדה שלי. כאילו היא לא הייתה בכל הסיפור. אני חששתי כל כך כל הדרך. אני זוכרת שברכבת החזקתי אותה ביד, וחשבתי שאני אספר לה סיפור. אבל אחר-כך, כאילו שהיא לא הייתה.

בסוף הושיבו אותנו באוטובוס. היו שם הרבה חיות, כלבים וחתולים, וחתול אחד לא הרגיש טוב, לקחו אותו לבדיקה. היו גם חיילים. בפעם ראשונה ראינו נשק. זה היה מאוד מרשים, והם הסתכלו עלינו, שמרו. ממש הרגשתי שאני גיבורה. הגענו למטוס, ובמטוס כל הזמן ממתקים. והיו שם שומרים עם משקפיים ונשק. "גברים", כולם כאלה בריאים. ואני לא ידעתי עוד שזה חלק מהמשחק, וממש התרגשתי — משהו חדש, משהו שונה.

כשהגענו אני זוכרת שמיים כבדים, נראים כאילו עוד מעט ירד גשם, בצבע לא כמו ברוסיה. עץ דקל, זה גם לא ראיתי כל כך ברוסיה. הכל היה שקוף, שמיים בצבע של מתכת. וממה שנהניתי, שהאוטובוס בא ממש עד למטוס ולא הייתי צריכה ללכת ברגל. הייתי בהיריון.

אנשים מהסוכנות הסבירו לנו מה לעשות, ואז יצאנו ובעלי התקשר לאח שהוא לא ראה יותר משתיים-עשרה שנים. אח שלו בא לקחת אותנו. בעלי התרגש מאוד. אפילו אני, שלא מכירה אותו, כמעט בכיתי. הוא ואשתו לקחו אותנו לאוטו וכל הדרך דיברנו על רוסיה, אבל הם לא רצו שנספר להם — הם סיפרו לנו. כי הוא, האח, עובד עם עולים חדשים, עוזר לקבל אותם, למצוא דברים יד שנייה, מכשירים חשמליים, רהיטים, וכנראה שמע הרבה סיפורים

מאנשים שרוצים להוציא את הקושי שלהם. הם אמרו: "אנחנו לא יכולים לסבול סיפורים על רוסיה ולא יכולים לסבול סיגריות רוסיות". אשתו פתחה את התיק שלה והוציאה סיגריות ישראליות ואמרה לבעלי "קח, תעשן". והוא באמת מעשן אותן עכשיו, כי באמת הסיגריות הרוסיות מסריחות מאוד.

אלה החוויות מהיום הראשון שלנו בארץ. באנו לבית שלהם והיינו שם שבועיים עד שהדירה שאח של בעלי שכר לנו הייתה מוכנה... אחרי שבועיים כבר נשכר לי להיות שם, אני רציתי את הדירה שלי כבר.

בהתחלה הקשבתי רק לו, לאח הגדול של בעלי, מה לעשות ואיך. כמעט כל צעד עשינו אתו והוא עשה עבודה טובה. אני שמחה שזה היה ככה, כי מצד אחד זה היה טוב. מצד שני, אני לא יודעת מה היה קורה אם היינו לבד. נראה לי שהיינו מתקדמים די מהר אם הוא לא היה עוזר. מרגע שקמנו והלכנו, התקלקלו היחסים בינינו והתחילה התקדמות יותר טובה. הוא ניהל את כל הדברים והוא השפיע עלינו לא לחפש שום דבר, להמשיך לעבוד באותו מקום שאנחנו עובדים, ואמר שאין לנו כסף לחפש משהו אחר. כשהוא הפסיק להשפיע עלינו, התחלנו לעשות כל מיני ניסיונות ואף אחד לא אמר לנו מה לעשות.

לי היה קשה בלי אימא והסבתא. הייתי בהיריון ולא היה מי שיעזור. בעלי עבד קשה, בעצם לקח הכול על עצמו. עזב את האולפן והלך לעבוד. ואני נשארת בבית. הבנתי שאני צריכה ללמוד עברית, כי בכל מקום שאני מגיעה אליו צריך לדבר עברית. לקחתי ספרים, הדלקתי טלוויזיה. זה היה היום שלי. לא הייתי יום אחד באולפן וכל העברית שאני יודעת זה מספרים.

כשהתחלנו לשלם עבור הדירה, ראינו שמאוד קשה לנו. לא היה לנו כסף בכלל. הילדה מבקשת מסטיק, ולא היה לי כסף. היה חסר לחיים של יום-יום. אני שפכתי קצת מים בעלי מתחיל לצעוק עלי. אם אני הולכת לשירותים, הוא מקשיב אם לא הורדתי את המים פעמיים חס וחלילה. בצדק הוא נלחץ. כל הכסף שנתנו לנו עף. לא נשאר לנו כלום. הוא לא יכול היה לעבוד בלי שפה. אמרתי לו שאנחנו לא יכולים להמשיך ככה וששמעתי שיש קרוואנים. הוא אמר "לא, בשום אופן. מה אני אגיד לקרובים שלנו אם ישאלו איפה אתם גרים — בקרוואנים? אני לא יכול." אבל, צריך לשלם שכר דירה ומהכסף שנותנים לנו לא נשאר לאוכל. הלכתי למשרד הקליטה וביקשתי שיתנו לנו קרוואן.

בקרוואנים טיפלתי בבת השנייה שלי, שהייתה ממש קטנה. אחר כך הלכתי לנקות בתים במושבים ליד. פשוט התחלתי לנקות והילדה הלכה למעון. בתקופה הזו היו הרבה מלחמות עם בעלי. הרגשתי רע מאוד. היו מקרים שממש לא יכולתי, אפילו רציתי להתאבד. תכננתי, אבל לא יכולתי לעשות את זה. ובעלי, הגבר לקח על עצמו הרבה. אבל הוא לא היה יכול להתמודד עם הקושי. אז מי אשם בכול? אני. נוסף על הקושי שלי הייתי צריכה להתמודד גם עם שלו. בשביל לעזור לעצמי אז קראתי תנ"ך, וקראתי מילון. שני הספרים האלה. אחרים לא קראתי. שם הייתה לנו ספרייה ענקית וקראתי הרבה. הספרייה הזו נשארה אצל אימא, והיא התחילה למכור ספרים בשביל לחיות. פה לא רציתי לקרוא שום ספר אחר, רק תנ"ך, קהלת. את רואה שהכול כבר היה והכול עובר, וזה מרגיע. קראתי ברוסית. ניסיתי בעברית, כי קיבלתי תנ"ך משנה 1887, עתיק

מחמותי. יש שם תרגום מצוין לרוסית, לא פגשתי תרגום כזה. זה קיבלתי ממנה וזה היה שייך קודם לאבא שלה.

זו הייתה תקופה קשה מאוד. חשבתי, ולא פעם אחת, לחזור. אחרי שנתיים וחצי נסעתי לשם לביקור. כשהגעתי ופתחו את הדלת של המטוס, רצייתי להיכנס ישר חזרה למטוס ולישראל. כי יש דברים טובים שאנחנו מתרגלים אליהם ולא רואים אותם. הרגשתי פחד, סכנה לי, לילדה שלי. מהשדה נסענו כל הדרך בחושך ופחדתי. הייתי עם הילדה הקטנה, הגדולה נשארה עם אבא, ואמרתי לעצמי מה אני לקחתי אותה? מה אני משוגעת? הסתכלתי על האנשים – אנשים עם עיניים אחרות. ממש הייתה הרגשה שהכול זר ואני חסרת ביטחון. והגענו הביתה וישר ראייתי את הצריף, הבית שלי, שכבר התחיל להתמוטט. ההרגשה הייתה מאוד קשה, רצייתי רק לברוח, כל הזמן רצייתי לברוח חזרה. נכנסתי לבית, חיממו בפחם, אבל לא הייתה הרגשה של בית, כמו פעם כשהייתי שם. באתי לאימא ונשארתי חודש וחצי. היא חששה שאחלה. היה שלג עמוק. היא מאוד דאגה ורצתה שאני אחזור. מאוד שמחתי כשהגיע הזמן לחזור הביתה והייתי בפאניקה שלא אספיק למטוס. היה מזג אוויר נורא, השלג היה מאוד עמוק, מהאוטו לא ראינו את הדרך. פחדתי שהאוטו יעצור באמצע והמטוס ימריא בלעדנו.

חזרתי לארץ בשמחה רבה. מה זה הייתה לי שמחה! פשוט צמחו לי כנפיים. כל כך חייכתי כשנכנסתי לבן גוריון, כל כך אהבתי את הרכון שלי, שכתוב שאני ישראלית. חזרתי הביתה. זו הייתה חגיגה נפשית, שכל השחור הזה המפחיד הוא נשאר שמה. בעלי קיבל אותי בשדה התעופה. לבשתי מעיל פרווה והייתי רזה כמו אחרי מחנה ריכוז. הוא אמר "מה זה, את מלוכלכת?". איפה אני אתרחץ? אין שם מקלחת, ובחורף זה באמת קשה. בטח שהתרחצנו, אבל זה לא היה יסודי. זה היה קשה, צריך להביא מים, לחמם על התנור. המשפחה של בעלי חיה יותר טוב ולהם היו מים חמים. אצלנו הייתה רק אימא וסבתא. סבתא, כל הכבוד לה, היא עבדה מאוד קשה. גידלה ומכרה פרחים. עכשיו אני מבינה שזה בזכותה, כל הספרים הנהדרים האלה, פירות ותותים כל בוקר על השולחן. אחרי שעזבתי, הספרים בעצם הצילו את אימא שלי. היא מכרה אותם בשביל אוכל ובגדים. קיבלה פנסיה, איזה שמונה דולר לחודש, והמחירים עלו, כמעט כמו בישראל. אפילו לחם הייתה יכולה לקנות רק פעם ביומיים. עכשיו היא כבר כאן. כשחזרתי מהביקור, זה הייתה באמת עלייה, לא כמו שכפעם הראשונה. כבר הרגשתי שאני חוזרת הביתה. אחרי זה התגעגעתי עוד פעם, ועוד פעם נסעתי. לקחת אותה משם. הייתי כבר מוכנה לכל הקשיים. גם שם השתנה הכול, קצת יותר אור. האנשים נראו אחרת, התלבשו יותר טוב. אבל הסכנה נשארה, הרגשתי אותה כל הזמן.

איך קיבלו אותי פה? זה כבר סיפור אחר. מה מותר להגיד פה ומה אסור להגיד פה, ואיך להתנהג. בכל מקום אנחנו בני אדם, יש טובים, ויש טיפשים, ויש לא טובים. אם הבן-אדם לא טוב, הוא לא רוצה אותי, ואין מה שאני יכולה לעשות. עד שהבנתי את זה! אז התחלתי לספר על שקשה לי ופתאום קיבלתי תגובה לא שלילית כמו שחשבתי, להפך, חיובית. אבל, זה סיפור לפעם הבאה.

הסיפור הסמוי

הסיפור הסמוי של הגירתה של טניה הוא סיפור על התפתחות. כיוון שאין אפשרות לאמת עמה את הפירושים שניתנו לסיפור, אין ודאות שהם תואמים את פירושה לדברים. לכן יש לראות בהם השערות הנובעות מההקשבה לסיפור הגלוי והסמוי, הקשבה המודרכת על פי המודל התאורטי וצבועה בייחוד האישי של המפרשות. כפי שהסיפור שטניה מספרת אינו בבחינת דיווח על מציאות אובייקטיבית, אלא נקודת מבט או פירוש אישי שלה את אותה המציאות, כמוהו גם הסיפור המוצג בהמשך נובע מנקודת מבט פרשנית וסובייקטיבית. ריבוי נקודות המבט והפרשנויות הוא המעשיר את ההבנה שלנו את המציאות ועשוי להעשיר גם את הבנת מציאות ההגירה של טניה.

ההגירה לישראל אינה הפרידה הראשונה של טניה; היא למודת פרידות. בעולמה הורים נוטשים את ילדיהם, גברים נוטשים את נשותיהם. יש לכאורה הסבר הגיוני לפרידות. אביה נוסע להרוויח כסף, חמותה חוששת מהשלכות של קשר עם בן המתגורר בישראל. ואולם ההסברים אינם מספקים: האב "סידר את החובות, אבל לא חזר" וטניה "לא יודעת ממה היא [החמות] פחדה באמת, כי זה לא היה מקרה נדיר". הורים עלולים לנטוש את ילדיהם ללא הסבר הגיוני, ללא סיבה. ילדים אף הם נוטשים את ההורים. גיסה של טניה היגר לישראל בתקופה שבה ברור היה שאין דרך חזרה. אחר כך הוא "פשוט נעלב" והפסיק את הקשר למשך שנים ארוכות. נטישות אלו מהדהדות בוודאי אצל טניה כאשר היא מהגרת לישראל ומרגישה שהיא נוטשת את אמה ואת סבתה החולה: "העזיבה שלי פגעה קשה במשפחה", "אני מרגישה נורא שאני עוזבת".

מדוע אפוא היא עושה זאת? מדוע היא נוסעת? אותה השאלה מציקה גם לטניה "עד הגבול, הגבול עם פולין וגם אחרי הגבול". בפולין היא נרגעת קצת "אבל, רק מבחון, בלב זה לקח כמעט שנה עד שזה נרגע". קשה לה, לטניה, לראות את עצמה אחראית להחלטה להגר: "זה היה רעיון שלו, לא שלי" היא מקפידה להדגיש מתחילת הסיפור. את עצמה היא מציגה פסיבית, נתונה ל"לחץ מכל צד" – הקרובים החוששים מצד אחד, ובעלה ה"קיצוני" מצד אחר. אלא שקשה לקבל אותה כפסיבית.

את תחילת הגירתה היא קושרת עם ראשית נישואיה: "הכול התחיל כשהתחתנתי", ובכך רומזת שאולי כבר אז הייתה ערה לאפשרות שבעלה ירצה להגר לישראל. האם היא ידעה ולא אמרה לו דבר? האם היא ידעה ולא נמנעה מלהינשא לו? אולי אף בחרה בגבר שעשוי להביא אותה לישראל, והתכוונה להגירה מאז שהתחתנה, מבלי להודות בכך אפילו בפני עצמה? ולראיה, אין היא מופתעת כאשר בעלה מעלה את הרעיון במפורש. להפך, היא מאמצת מייד עמדה מעשית ומפוקחת ומחפשת את

התנאים הטובים ביותר למימוש הרעיון: היא מזכירה לבעלה שאחיו "הזמין רק את אבא ואימא" ומציעה "לחכות קצת". אותה עמדה מעשית ומפוקחת מאפיינת את טניה לאורך כל מסע ההגירה. היא צופה מן הצד באנשים שסביבה ה"מנסים לתפוס את המקום הכי טוב גם באוטובוס וגם בחיים", שומעת איך הם מדמיינים את חייהם בישראל ונשארת מציאותית: "אנחנו מגיעים למקום חדש ואני בטוחה שאף אחד לא מחכה לנו שם... אנחנו צריכים להילחם על החיים שלנו... אף אחד לא חייב לנו...". עמדה זו אינה עולה בקנה אחד כלל עם הדמות הפסיבית והמובלת שטניה מנסה להציג בפנינו ובפני עצמה.

מדוע היא זקוקה לתחפשת זו? מדוע היא מסתרת מאחורי בעלה? מדוע אין היא מודה כי היא עצמה רצתה להגר? אולי התשובה טמונה במילותיה "אין לי כוח לזה, אין לי כוח. אני יכולה לעלות למטוס ואני יכולה לטוס לכל מקום, אבל הקושי עם הביורוקרטיה זה בשבילי יותר גרוע ממות". אין לה כוח להתמודד עם השגת האישור, עם קבלת הרשות לעזוב. ברמת הפשט היא מכוונת לביורוקרטיה הסובייטית, שהתמודדות עמה אכן לא קלה. ואולם לא יהיה זה מופרך לראות במערכת חיצונית זו, המוסתת את חיי הפרט בחברה, ייצוג סימבולי למערכת של חוקים פנימיים המווסתים את חיי הנפש ואת ההתנהגות של טניה. לקבל רשות לעזוב ממערכת פנימית זו "יותר גרוע ממות" עבור טניה.

כעת אפשר לנסות לנסח את ההשערה על מוקד הקושי של טניה בהגירתה. נראה כי היא נקרעת בין הרצון לעזוב את ארץ מולדתה ואת משפחת המקור שלה כדי להתקדם, לשפר את חייה ואת חיי ילדיה, לבין נאמנותה לאמה ולסבתה ותחושות האשמה על רצונה לעזוב. קונפליקט פנימי מסוג זה הוא אחד הקונפליקטים הנורמטיביים והשכיחים ביותר, ויש מי שרואים בו את לבה של כל התפתחות פסיכולוגית (Mahler et al., 1975). הוא מתעורר כאשר תהליכי בגרות ובשלות טבעיים דוחפים את הילד, את המתבגר או את האדם הצעיר אל העצמאות, שמשמעותה יציאה מחיק המשפחה, הקטנת ההשקעה בקשר עם ההורים והעברתה להתקשרויות משמעותיות עם דמויות מחוץ למשפחה, התנסויות חדשות ובנייה של חיים עצמאיים. מנגד ובאופן טבעי מתעורר גם החשש מהעצמאות, מהבלתי נודע ומאבדן הביטחון שבמוכר ובעמדה הילדית המוגנת. לעתים חשש זה מלווה גם בתחושות אשמה על מה שהעזיבה גורמת להורים, והן מגבירות את הרצון להיצמד לדמויות ההורים. בעולם המודרני עזיבה פיזית של הבית למגורים נפרדים או ללימודים בעיר רחוקה היא צעד נורמטיבי לקראת עצמאות בגיל ההתבגרות. גם הגירה היא צעד מעין זה, ולכן מהדהדים בו קונפליקטים הקשורים למשימות התפתחותיות הנורמטיביות להתבגרות. אלא שמדובר בקונפליקט פנימי שפתורנו חייב להיות פנימי – מציאת האיזון הבוגר בין עצמאות לתלות. לכן התרחקות פיזית מן ההורים, כלומר המרחק הגאוגרפי בפני עצמו, אינה הפתרון. יתר על כן, במהלך

ההתרחקות, בין היתר באמצעות ההגירה, הקונפליקט מתעורר מחדש (Mirsky & Kaushinsky, 1989).

ההשערה המוצעת היא שבאמצעות ההגירה לישראל טניה מנסה לפתור את הקונפליקט הבלתי מודע בין צורכי העצמאות לבין התלות שלה. מצד אחד היא מדגישה "לא טוב לי שם ואין עתיד לילדים", ומצד אחר היא "כל כך קשורה לאדמה. לא לסביבה". היא מדגישה "לאדמה". ל"אימא אדמה"? טניה מצליחה לבטא את הניגוד שהיא חווה בין השכל לרגש: "המוח שלי ראה שאין מה להפסיד, ונפש שלי התנגדה". אבל היא אינה מצליחה להיות מודעת לקונפליקט בין הרצון להיפרד לבין החשש מן הפרידה. זוהי ככל הנראה חוויה שאין ביכולתה לשאת. מנגנוני ההגנה (השכלה, פיצול והזדהות השלכתית) באים לעזרתה ומאפשרים לה לפרוט את הקונפליקט לחוויות נסבלות יותר. את מרכיב העצמאות של הקונפליקט היא מייחסת לבעלה, שרוצה להגר ללא היסוס, ללא קונפליקט. היא "מפקידה" אצלו את רצונה להגר מאז שהתחננו, ואולי אף בחרה בו כמי שמתאים להחזיק בשבילה בפיקודן זה. הדבר מאפשר לה לשמר את רצונה לעזוב ולטפחו מבלי להיות מודעת לו, ובו בזמן לשמור על נאמנות בלתי מסויגת, לכאורה, לאמה ולסבתה. במקום לחוות קונפליקט פנימי בלתי נסבל, טניה חווה את עצמה כנתונה ללחצים חיצוניים סותרים. זוהי חוויה בלתי נעימה בפני עצמה, אך ככל הנראה נסבלת בשבילה יותר.

טניה צעירה מאוד בעת הגירתה. היא בת עשרים ושתיים ויש לה כבר ילדה בת שלוש. היא נישאה בהיותה כבת שמונה עשרה — גיל צעיר מאוד גם במושגים של החברה שממנה היא באה. האם אין בנישואים המוקדמים עם גבר שעלול לקחתה למרחקים משום ניסיון להינתק מן הקשר ההדוק, אולי ההדוק מדי עם אמה ועם סבתה? אולי בשביל טניה הדרך האפשרית היחידה להינתק מן המשפחה היא באמצעות נסיעה למרחקים, כפי שעשו אביה וגיסה? אין בידינו די מידע כדי לענות על שאלות אלו בביטחון, אך זוהי השערה הראויה לעיון.

ההנעה להגר לישראל שטניה מייחסת לבעלה מעניינת. המניעים המרכזיים הם לא ציונות, ולא שיפור המצב החברתי או הכלכלי של המשפחה, אלא המשאלה להתחבר מחדש עם אחיו הגדול, שהוא בעבורו דמות הורית: "אני אוהב אותו, זה אח שלי. גדלתי על הידיים שלו ויש לנו הרבה משותף כי הוא טיפל בי מהגן, היה מקבל אותי מבית הספר ואימא ואבא היו כל הזמן בעבודה. אני נורא אוהב אותו והוא אותי". ההגירה לישראל בשביל טניה היא אפוא דבר והיפוכו — נטישה של המשפחה הגרעינית, ובו בזמן התחברות מחודשת לדמות הורית.

אמנם העברת ההתקשרות והתלות מאמה ומסבתה לגיסה מקלה על טניה את העזיבה הפיזית, אך אינה פותרת את הקונפליקט. הוא מועתק אל יחסיה עם הגיס. כבר במפגש הראשון היא מתרשמת שהוא ואשתו הם דמויות סמכותיות, ואף

שתלטנים: "הם לא רצו שנספר להם – הם סיפרו לנו". בתחילה טניה מקבלת את סמכותו: "בהתחלה הקשבתי רק לו, לאח הגדול של בעלי, מה לעשות ואיך. כמעט כל צעד עשינו איתו והוא עשה עבודה טובה". ואולם במהרה הקונפליקט מתעורר, ומשום שהפעם טניה חווה אותו בזיקה לדמות משמעותית פחות, היא מודעת לו ויכולה לנקוט עמדה חד-משמעית לכיוון של עצמאות: "אני שמחה שזה היה ככה, כי מצד אחד זה היה טוב. מצד שני, אני לא יודעת מה היה קורה אם היינו לכו. נראה לי שהיינו מתקדמים די מהר אם הוא לא היה עוזר. מרגע שקמנו והלכנו, התקלקלו היחסים בינינו, התחילה התקדמות יותר טובה... כשהוא הפסיק להשפיע עלינו, התחלנו לעשות כל מיני ניסיונות ואף אחד לא אמר לנו מה לעשות". בפעם הראשונה טניה משמיעה הצהרת עצמאות כמעט בלתי מסויגת.

אבל, ברגע שהיא מצליחה לבטא את רצונה בעצמאות ולהשתחרר מהדמות ההורית החלופית (הגיס), צורכי התלות שלה מייד מתגברים, והגעגועים למשפחתה חוזרים ועולים: "לי היה קשה בלי אימא והסבתא". תקופה קשה עוברת על טניה; היא לומדת על בשרה את חסרונות העצמאות. היא מוצאת את עצמה בארץ זרה, ללא שפה, ללא כסף וללא עבודה עם שני ילדים קטנים. בעלה הוא לעזר מצד אחד, אך למעמסה מצד אחר: "בעלי, הגבר לקח על עצמו הרבה. אבל הוא לא יכול היה להתמודד עם הקושי. אז מי אשם בכל? אני. נוסף על הקושי שלי הייתי צריכה להתמודד גם עם שלו". טניה מיואשת, חושבת על התאבדות ומוצאת נחמה בקהלת.

מה יש בתנ"ך, בקהלת, שכה משפיע על טניה? אולי זה כוחו האוניברסלי של הספר שמאפשר לה להתחבר עם דמויות הוריות מיטיבות ואמינות העומדות לרשותה. ככל עת, בניגוד להוריה שהאחד עזב אותה ואת האחר היא עזבה. באמצעות הספר היא יכולה להתחבר לאמה, שספרים היו יקרים לה מכול עד כדי כך שלמרות המחסור הכלכלי אספה ספרייה מפוארת. ספרים מאפשרים למשפחתה להישאר בחיים. אמה מתחילה "למכור ספרים בשביל לחיות", ואילו ספר הספרים שומר את טניה בחיים. באמצעות הקריאה היא מתחברת גם לשפת אמה, ל"תרגום מצוין לרוסית". עותק התנ"ך העתיק שבידה קושר אותה לאם נוספת, לחמותה שנתנה לה את הספר במתנה. יש בו גם בבחינת התחברות לדמות של אב – לאבי חמותה, ולקהלת עצמו. "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש" היא קוראת מפי החכם שבאדם – "אני יודע מה עובר עליך, ילדתי. זה קורה, אלה החיים". "הבל הבלים הכל הבל" – "זה יעבור, ילדתי, זה לא נורא", היא שומעת מפי אב כל יודע ומיטיב.

דרך ארוכה עברנו עם טניה יחד, והיא עדיין לא סיימה את הפרידה. גלגוליו השונים של הקונפליקט הפנימי שלה בדרך לעצמאות החל ב"הפקדת" הרצון להיפרד אצל הבעל, דרך ההתחברות לגיס וההשתחררות ממנו, וכלה במציאת הנחמה

בדמויות הוריות סמליות מובילים את טניה חזרה אל אמה, שממנה היא לא הצליחה להיפרד פרידה פנימית. כאשר הגעגועים גוברים היא נוסעת לבקר את האם. לראשונה בעת הביקור היא מבטאת בגלוי את צורכי העצמאות שלה, את הרצון לעזוב את עולמה של האם ולחזור לעולם שהפך לשלה: "רציתי רק לברוח, כל הזמן רציתי לברוח חזרה". את הקוטב התלתי של הקונפליקט, את החשש מהפרידה ואת הרצון להישאר בקרבת האם היא שוב "מפקידה" בחוץ. הפעם זוהי הסביבה המפחידה, המסוכנת שעלולה לעצור אותה מלחזור "היה מזג אויר נורא, השלג היה מאוד עמוק, מהאוטו לא ראינו את הדרך. פחדתי שהאוטו יעצור באמצע והמטוס ימריא בלעדנו".

טניה עדיין מתקשה לחוות את הקונפליקט כפנימי, בין שני רצונות, בין שני צרכים שלה. קוטב אחד של הקונפליקט עדיין נשאר בחוץ. היא חוזרת לארץ "בשמחה רבה", "בחגיגה נפשית", ובמקום לחוות גם את עצב הפרידה מן האם, היא מרגישה ש"כל השחור והמפחיד הוא נשאר שם". ואולם, "כל השחור" לא נשאר "שם", אלא בפנים, והגעגועים גוברים עליה שוב. היא נוסעת שוב לבקר את אמה, והפעם מביאה אותה לארץ. רק עם ההגעה הפיזית של האם לארץ תם מסע הפרידה של טניה ממנה, והיא מתפנה להתחיל בתהליך הקליטה, ב"איך קיבלו אותי בארץ". אבל, "זה כבר סיפור אחר".

"מרגע שקמנו והלכנו, התקלקלו היחסים בינינו והתחילה התקדמות יותר טובה" — זוהי תמצית משמעותה של ההגירה בשביל טניה: כדי להתקדם יש לקום וללכת, והמחיר הוא קלקול היחסים. גיסה קם והלך כדי להתקדם וקלקל את היחסים עם משפחתו. גם אביה קם והלך וקלקל את יחסים, ואולי, בדמיונה, עשה זאת אף הוא כדי להתקדם. טניה אינה יכולה להרשות לעצמה לרצות לקום וללכת, לרצות להתקדם. בשבילה, משמעות הדבר היא לרצות לקלקל את היחסים עם אמה ועם סבתה. היא יכולה ללכת אחרי בעלה בפסיביות, ובאמצעות ההגירה להציב מרחק גאוגרפי בינה לבין האם. ההגירה אינה מעניקה לה באופן אוטומטי את עצמאותה, אך היא עוזרת לה להתקדם לקראתה.

טניה מתמודדת בהצלחה עם מציאות מורכבת בארץ חדשה: היא משתחררת מיחסי תלות עם גיסה, היא מוצאת באופן עצמאי פתרונות למשפחתה ויוצרת לה תנאי חיים נוחים; היא מתמודדת עם משבר אישי ומתגברת עליו; יתר על כן, ניכר מהתבטאויותיה שעל אף המשברים, היא שומרת על קרבה לבעלה ורואה בו שותף בעל ערך בחייה. טניה בונה לעצמה בארץ חיים משלה, חיים טובים משהיו לה בעבר, והיא נעשית ערה לכך דווקא כאשר היא מתרחקת, בעת הביקור בארץ מוצאה. התקדמות זו היא שמאפשרת לה אולי לבחור בסופו של דבר להביא את האם לארץ ולבטל את המרחק הפיזי ביניהן. בזכות עמדתה הבוגרת יותר, הקונפליקט בין התלות לעצמאות אינו מאיים עליה כבעבר, והיא יכולה להתחיל בבניית קשר אחר עם אמה.

סיפורה של טניה אישי וייחודי, והשאלה היא אם הוא יכול ללמד על הכלל. שאלה זו עולה באופן טבעי בהקשר של מחקר איכותני-נרטיבי בכלל, ובהקשר של חקר מקרה בפרט. ברור כי מחקר איכותני אינו עומד בקריטריונים של מהימנות ותוקף המקובלים במחקר כמותי. עם זאת, גם במחקר איכותני יש נהלים המבטיחים את האמינות ואת התוקף של הממצאים, ובהם היכרות ממושכת ומעמיקה של החוקר עם שדה המחקר והצלבה של נתונים ממקורות שונים (Lincoln & Guba, 1985). העבודה המוצגת כאן מבוססת על ניסיון רב שנים בחקר ההיבטים הפסיכולוגיים של ההגירה ועל עשרות סיפורים של מהגרים המאשרים כל אחד בדרכו את הממצאים העולים מהסיפור של טניה.

על כן, עם כל הזהירות המתבקשת, ניתן לטעון שלצד המאפיינים הייחודיים והאישיים יש בסיפורה של טניה מוטיבים אוניברסליים. אפשר שמהגרים אחרים יבנו את סיפור הגירתם בדרך שונה, אולם ככולם תהיה הפרידה הפסיכולוגית התהליך המרכזי. אצל מהגרים שאנו פוגשים בהקשר הקליני תהליכי הפרידה מושפעים מגורמים פתוגניים ופתולוגיים נוספים (דרזנין ושפרינגמן, 1999). ואולם תהליכי פרידה הם לב לבה הפסיכולוגי של כל הגירה, וראוי להעריך את סיפוריהם של המטופלים המהגרים מתוך פרספקטיבה רחבה זו.

מוטיב אוניברסלי נוסף הוא הקושי להתמודד עם הפרידה הכרוכה בהגירה. טניה חוותה קשיי פרידה רבים שהתבטאו ברגשות אשמה, בפחדים, בתקופות של ייאוש, במשברים ובקשיים בחיי המשפחה. היא הצליחה להתמודד עם כל הקשיים מבלי לפנות לעזרה מקצועית, וכוחותיה מרשימים מאוד. מי שמגיעים לטיפול הם אותם מהגרים שכוחותיהם לא הספיקו להם ושמבקשים יותר מאחרים. הפונים לטיפול הם גם מי שמודעים לאפשרות לקבל עזרה מקצועית ומוכנים להיעזר בה. לאור תרבות המוצא שלה סביר מאוד שטניה לא הכירה את האפשרות לפנות לעזרה מקצועית או לא הייתה חופשייה לבחור בה (Levav, Kohn, Flaherty, Lerner, & Aisenberg, 1990). פנייה לעזרה מקצועית מעידה על ההתמצאות של המהגר בסביבה החדשה, התמצאות טובה דיה כדי שימצא את העזרה. לכן, הפנייה לפסיכותרפיה, ביחוד בקרב מהגרים, אינה רק אינדיקציה לעומק המשבר, אלא גם לכוחות ההתמודדות, וראוי לזכור זאת במפגש עם מטופלים מהגרים.

בשל מרכזיותם בהגירה תהליכי הפרידה – אינדיבידואציה עשויים להשפיע על היחסים הטיפוליים עם מהגרים. הגירה המזמנת אפשרויות להעברה של קונפליקט תלות – עצמאות לאובייקטים חלופיים עלולה להעצים גם את תהליכי ההעברה בתוך הטיפול. המטפל, שהוא ברוב המקרים נציג תרבות הרוב או נתפס ככזה, יהפוך

לאובייקט להעברת משאלות תלות ועצמאות, רגשות אהבה ושנאה, געגועים, אכזבה וכעס. עצמת ההעברה עלולה להטות את האבחון ולהקשות על המטפל לשמור על אמפתיה. לכן את ההעברה של מטופלים מהגרים ראוי להעריך ולאבחן לא רק בהקשר האינדיבידואלי, אלא גם בהקשר הרחב יותר של תהליך ההגירה. ראוי להעריך את ההעברה שלהם גם בזיקה לחוסר האונים המציאותי של המהגרים בסביבה החדשה, סביבה שאין הם מתמצאים בה ובכלליה, סביבה שהם מתקשים לתפקד בה ברמה האופטימלית, הבוגרת. מציאות זו עשויה לא רק לעורר משאלות גרסיביות שיופנו בהעברה אל המטפל, אלא גם להשפיע על היחסים המציאותיים בטיפול, ואפשר שמטופלים מהגרים יצפו לקבל מן המטפל הדרכה והנחיה מציאותית.

בין שהמטפל בוחר להיענות לציפייה זו ובין שהוא בוחר לדחותה, הבנתה בהקשר של יחסי העברה ולאור מצבו המציאותי של המהגר עשויה לשפר ולהעשיר את העבודה עם מטופלים מהגרים. בין שהמטפל בוחר לפרש את תהליכי ההעברה ובין שהוא בוחר לא לפרשם, ראייתם בפרספקטיבה הרחבה של הגירה עשויה לסייע להבנת היחסים הטיפוליים עם מהגרים. סיפורה של טניה, הגלוי והסמוי, הובא כאן בתקווה לעודד עמיתים להיפגש עם סיפוריהם של מטופליהם המהגרים.

מקורות

- ברי, ג. (2003). מכור היתוך לרב־תרבותיות: השלכות למערכת ההשכלה הגבוהה ולהכשרת עובדי רווחה וחינוך. בתוך: א. לשם וד. רואר־סטריאר (עורכים). שונות תרבותית כאתגר לשירותי אנוש (עמ' 54–72). ירושלים: מאגנס.
- דרזנין, א. ושפרינגמן, ר. (1999). הצעיר הרוסי הממולכד: דינמיקה דכאנית ופסיכותרפיה במהגרים צעירים מברמה"מ לשעבר. שיחות, יד, 28–34, 135–140.
- מירסקי, י. וקאושינסקי, פ. (1989). עלייה וגדילה — תהליכי פרידה ואינדיבידואציה אצל סטודנטים עולים. שיחות, ג, 174–184.
- Ahearn, F. (2000). *Psychosocial wellness of refugees: Issues in qualitative and quantitative research*. New York: Berghahn Books.
- Akhtar, S. (1994). A third individuation: Immigration, identity and the psychoanalytic process. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 43, 1051–1084.
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and identity: Turmoil, treatment, and transformation*. Northvale, NJ: Jason Aronson Inc.
- Antokoletz, J.C. (1993). A psychoanalytic view of cross-cultural passages. *The American Journal of Psychoanalysis*, 53, 35–54.
- Berry, J. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration Quarterly Review*, 30, 69–85.

- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: Free Press.
- Burgess, R. G. (1991/1982). The unstructured interview as a conversation. In R. G. Burgess (Ed.), *Field research: A sourcebook and field manual* (pp. 107–110). London: Routledge.
- Connelly, F. M., & Clandinin, D. J. (1990). Stories of experience and narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19(5), 2–14.
- Freud, S. (1917). *Mourning and melancholia* (Standard Edition vol. 14). London: Hogarth Press.
- Garza-Guerrero, A. (1974). Culture shock: Its mourning and the vicissitudes of identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 22, 408–429.
- Gioia, D., & Chittipeddi, K. (1991). Sensemaking and sensegiving in strategic change innovation. *Strategic Management Journal*, 12, 433–448.
- Gottesfeld, J., & Mirsky, J. (1991). To stay or to return: Rapprochement manifestations in the migration of adolescents. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 21, 273–284.
- Grinberg, L., & Grinberg, R. (1999). Psychoanalytic perspectives on migration. In D. Bell (Ed.), *Psychoanalysis and culture* (pp. 154–169). New York: Routledge.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1995). *Ethnography: Principles in practice* (2nd ed.). London: Routledge.
- Hovey, J. D. (2000). Acculturative stress, depression, and suicidal ideation in Mexican immigrants. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 6, 134–151.
- Josselson, R. (1995). Imagining the real. In R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *Interpreting experience: The narrative study of lives, vol. 3* (pp. 27–44). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Levav, I., Kohn, R., Flaherty, J.A., Lerner, Y., & Aisenberg, E. (1990). Mental health attitudes and practices of Soviet immigrants. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 27(3), 131–144.
- Lieblich, A. (1993). Looking at change — Natasha, 21: New immigrant from Russia to Israel. *Narrative Study of Lives*, 1, 92–129.
- Lieblich, A. (1998). The holistic-content perspective. In A. Lieblich, R. Tuval-Mashiach, & T. Zilber (Eds.), *Narrative research: Reading analysis and interpretation* (pp. 62–87). Thousand Oaks, CA: Sage. (Applied social research methods series, vol. 47).
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mahler, M., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. New York: Basic Books.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Morrow.
- McAdams, D. P., Josselson, R., & Lieblich, A. (2001). The narrative study of lives: Introduction to the series. In D.P. McAdams, R. Josselson, & A. Lieblich (Eds.), *Turns in the road: Narrative studies of lives in transition* (pp. xi–xiv). Washington, D.C.: American Psychological Association.
- McAdams, D. P., & West, S. G. (1997). Introduction: Personality psychology and the case study. *Journal of Personality*, 65, 757–783.
- Mirsky, J. (1990). Individuation through immigration to Israel: Psychotherapy with immigrant adolescents. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 29, 47–61.

- Mirsky, J., & Kaushinsky, F. (1989). Migration and growth: Separation individuation processes in immigrant students in Israel. *Adolescence, 24*, 725–740.
- Mirsky, J. & Praver, L. (1999). To immigrate as an adolescent. In T. Horowitz (Ed.), *Children of Perestroika in Israel*. Lanham, MD: University Press of America.
- Paris, J. (1978). The symbolic return: Psychodynamic aspects of immigration and exile. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 6*, 51–57.
- Parkes, C. (1979). *Bereavement: Study of grief in adult life*. New York: International Universities Press.
- Pollock, G. (1989). On migration: Voluntary and coerced. *Annual of Psychoanalysis, 17*, 145–158.
- Riessman, C.K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Rubin, H.J., & Rubin, I.S. (1995). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schwandt, T. (1997). *Qualitative inquiry: A dictionary*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Slonim-Nevo, V., & Sharaga, Y. (2000). Psychological and social adjustment of Russian-born and Israeli-born Jewish adolescents. *Child and Social Work Journal, 17*, 455–475.
- Slutzki, C. (1998). Migration and disruption of social network. In M. McGoldrick (Ed.), *Re-visioning family therapy: Race, culture and gender in clinical practice* (pp. 360–369). New York: Guilford Press.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stein, H. F. (1985). Culture change, symbolic object loss, and restititional process. *Psychoanalysis and Contemporary Thought, 8*, 301–332.
- Tousignant, M. (1992). Migration and mental health. Some prevention guidelines. *International Migration Quarterly Review, 30*, 167–177.
- Tutty, L.M., Rothery, M.A., & Grinnell, R.M. (1996). *Qualitative research for social workers*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Volkan, V. (1999). Nostalgia as a linking phenomenon. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 1*, 169–179.
- Wada, H. (1998). The loss and restoration of the sense of self in an alien culture: An application to the twinship self-object function. In A. Goldberg (Ed.), *The world of self psychology: Progress in self psychology* (pp. 107–123). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Zilber, N., Lerner, Y. (1996). Psychological distress among recent immigrants from the former Soviet Union to Israel: I. Correlates of level of distress. *Psychological Medicine, 26*, 493–501.